

## Analytical study of the two Ashuras, solar and lunar, in Baltistan (Pakistan)

Farman Ali Saeidi Shegari<sup>1</sup> , Sayyed Ali Mousavi<sup>2</sup> , and Ghasem Javadi<sup>3</sup> 

1. PhD in History of Ahlul Bayt (AS), Higher Education Complex for History, Almustafa (PBUH) international University, Shigar, Pakistan. E-mail: [farman\\_ali@miu.ac.ir](mailto:farman_ali@miu.ac.ir)
2. Level 4 Higher Education of Quran and Hadith, Almustafa (PBUH) international University, Shigar, Pakistan. E-mail: [syedalimusavi1214@gmail.com](mailto:syedalimusavi1214@gmail.com)
3. Religions Department, Wisdom and Religious Studies Complex, Al-Mustafa international University, Qom, Iran. E-mail: [qasemjavadi@gmail.com](mailto:qasemjavadi@gmail.com)

### Article Info

#### Article type:

Research Article

#### Article history:

Received 2022-10-31

Received in revised form  
2022-12-15

Accepted 2023-01-07

Available online 25 March  
2025

#### Keywords:

Baltistan,  
Asad Ashura,  
Ashura and Pakistan.

### ABSTRACT

The Shiites of Baltistan in addition to celebrating the lunar Ashura that other Shiites around the world celebrate with the arrival of the days of Muharram, celebrate another Ashura called Asad Ashura, which coincides with the days of Asad (summer).

This article examines the historical roots of holding these two Ashuras in the Baltistan region.

There are Four reasons and factors for holding this ceremony in the Baltistan: 1-Commemorating the thirst of Abu Abdullah Al-Hussein (AS) and his loyal companions in the year 61 AH, on Karbala, during the hottest days of the year; 2-The mountainous and inaccessible nature of the region and the climatic conditions of Baltistan when Muharram fell in the winter; 3-Poverty and indigence in winter against their better condition in summer; 4-Fulfillment of people needs by holding mourning ceremonies on Ashura and the role of rulers.

Because there were very few written sources on the subject, field and interview methods were used in addition to library methods to collect information.

**Cite this article:** Last Name, Initial., Last Name, Initial., & Last Name, Initial. (2025). Analytical study of the two Ashuras, solar and lunar, in Baltistan (Pakistan). *Discourse of History*, 19 (51), 29-46. <https://doi.org/10.22034/skh.2025.16158.1447>.

© The Author(s). Publisher: Al-Mustafa International University.

DOI: <https://doi.org/10.22034/skh.2025.16158.1447>



## بررسی تحلیلی دو عاشورا شمسی و قمری در بلتستان (پاکستان)

فرمان علی سعیدی شگری<sup>۱</sup>، سید علی موسوی<sup>۲</sup>، و قاسم جوادی<sup>۳</sup>

۱. دکترای تاریخ اهل بیت (ع)، مجتمع آموزش عالی تاریخ، سیره و تمدن اسلامی، جامعه المصطفی (ص) العالمیه، شگر،

پاکستان. رایانامه: [farman\\_ali@miu.ac.ir](mailto:farman_ali@miu.ac.ir)

۲. نویسنده مسئول، سطح چهار آموزش عالی قرآن و حدیث، جامعه المصطفی (ص) العالمیه، شگر، پاکستان.

رایانامه: [syedalimusavi1214@gmail.com](mailto:syedalimusavi1214@gmail.com)

۳. گروه ادیان، مجتمع حکمت و مطالعات ادیان، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

رایانامه: [qasemjavadi@gmail.com](mailto:qasemjavadi@gmail.com)

### اطلاعات مقاله

### چکیده

#### نوع مقاله:

علمی - پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۲۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۱۱/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۱/۲۸

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۷/۰۵

#### کلیدواژه‌ها:

بلتستان،

اسدعاشورا،

عاشورا و پاکستان.

شیعیان بلتستان علاوه بر برگزاری عاشورای قمری که دیگر شیعیان جهان با فرارسیدن ایام محرم برگزار می کنند، عاشورای دیگری به نام اسد عاشوراء که مصادف است به ایام اسد (تابستان) برگزار می نمایند. مسأله مورد بررسی این مقاله بررسی ریشه های تاریخی برگزاری این دو عاشوراء در منطقه بلتستان است. اینکه علل و عوامل برگزاری این مراسم در منطقه بلتستان از چه قرار است؟ چهار علت مطرح شده است: ۱. یاد بود تشنگی ابا عبد الله الحسین (ع) و یاران باوفای آنحضرت در سال ۶۱ هجری، در دشت کربلا که در گرمترین ایام سال بوده است. ۲. کوهستانی و صعب العبور بودن منطقه و شرایط اقلیمی بلتستان به گونه ای بوده که وقتی محرم در ایام زمستان قرار می گرفت، مردم نمی توانستند چنانکه باید عزاداری کنند، مراسم عزاداری برگزار نمایند، لذا در تابستان جبران می کردند. ۳. فقر و ناداری مردم در زمان گذشته که زندگی آنها از کشاورزی اداره می شد، در زمستان نمی توانستند حق عاشورا را ادا کنند اما در تابستان شرایط اقتصادی آنان بهتر بود. ۴. برآوردن شدن حاجات مردم با برگزاری مجالس عزاداری در اسد عاشورا و نقش حاکمان در این امر موثر بوده است. در این مقاله برگزاری اسد عاشوراء در منطقه بلتستان و علل آن بررسی و تحلیل می شود. باتوجه به اینکه منابع مکتوب در مورد موضوع خیلی کم بود در جمع آوری اطلاعات علاوه بر روش کتابخانه ای از روش میدانی و مصاحبه نیز استفاده شده است.

استناد: سعیدی، فرمان علی؛ موسوی، سید علی؛ و جوادی، قاسم (۱۴۰۴). بررسی تحلیلی دو عاشورا شمسی و قمری در بلتستان

(پاکستان). سخن تاریخ، ۱۹ (۵۱)، ۴۶-۲۹. <https://doi.org/10.22034/skh.2025.16158.1447>



## مقدمه

حادثه عاشوراء تلخ ترین حادثه ای است که در تاریخ اسلام رخ داد و شیعیان در طول تاریخ در شرایط سخت این رویداد جانگداز را گرامی داشتند و به یاد بود آن روز، به برپائی عزاداری پرداختند این مراسم هر سال در تمام جهان با فرارسیدن ایام محرم برگزار می گردد ولی مردم بلتستان علاوه بر عاشوراء قمری که با شور خاصی برگزار می کنند، در ایام اسد که در منطقه بلتستان به گرمترین ایام سال به حساب می آید به رسم یاد بود تشنگی ابا عبد الله الحسین (ع) و یاران با وفایش که در سال ۶۱ هجری قمری اتفاق افتاده بود، به برگزاری مراسم عزاداری می پردازند اما کسی تاکنون ریشه های تاریخی این رویداد مهم اسد عاشوراء در بلتستان مورد بررسی قرار نداده است. از این رو، این مقاله به بررسی این حادثه مهم و ریشه ها و علل برگزاری آن در بلتستان می پردازد. قبل از آن واژه های کلیدی به اختصار تبیین می شود.

## الف) بلتستان

بلتستان یکی از بخش های ایالت گلگت و بلتستان است که در جنوب بلتستان، دره کشمیر، در شرق آن لداخ و پوریک، « کرگل »، و در غرب آن دره های گلگت و دیامر و در شمال آن سلسله کوه برف بوش قراقروم، بلتستان را از استان سین کیان کشور چین جدا می نماید (حسرت، ۲۰۰۷م، ص ۲۴) بلتستان (Baltistan) منطقه ای مسلمان نشین در شمال غربی شبه قاره هند است (لکهنوی، ۱۹۷۷م: ۳۲۱) این منطقه را در عهد باستان "تبت خورد" می خواندند و چون با گذشت زمان این نام بر منطقه لداخ نیز گسترش یافت، برای تشخیص آن از تبت مشهور و اصلی، اولی را تبت کوچک (خرد) و دومی را تبت بزرگ (کلان) نامیدند (شوشتری، ج ۱، ۱۳۸۷ش: ۱۳۰) نویسنده کتاب تاریخ رشیدی آن را تبت بلوری نامیده است (دوغلان، ۲۴۰: ۱۳۷۷) و یونانیان آن را بیلیا (Byliae) می خوانند (سهروردی، ۱۹۹۲م: ۴۵) در زبان بومی، بلتستان را بلتی یول (کشور بلتی) و در زبان چینی پولولو و در مناطق همسایه، بلور و پولولو نامیده اند بلتستان در ۳۴ تا ۳۶ طول شرقی و ۷۵ تا ۷۷ عرض شمالی در منطقه ای کوهستانی بر فلات مرتفع لداخ در شرق کشمیر قرار دارد و دو رودخانه سند و شیوک آن را مشروب می سازد. مرکز این منطقه سکردو (Skardu) نام دارد (عارفی، ۱۳۸۵ش: ۹۸)

## ب) عاشورا

عاشورا بنا به قول مشهو لغت شناسان، دهم ماه محرم را گویند و آن روزی است که امام حسین علیه السلام شهیده است (دهخدا، ۱۳۷۷: ۲۳۴) در کتاب جمهره اللغه آمده است که روز عاشورا قبل از اسلام به این نام خوانده شده و در زمان جاهلیت چنین اسمی وجود نداشته است (ابن درید، ۱۹۷۸م، ج ۲: ۲۲۷) برخی از علمای لغت، عاشورا را واژه ای عبرانی و عربی

شده واژه عاشور دانسته اند (صفایی و سعیدی، ۱۳۹۳: ۱۵) امام حسن عسکری (ع) در توقیعی که برای وکیل شان قاسم بن علاء نوشته شده است و دعایی را برای روز سوم برای شیعیان سفارش کرده و در آخر آن دعای امام حسین (ع) را در روز عاشورا نقل نموده و از عاشورا بنام یوم کوثر یاد نموده است. در بحار الانوار علامه مجلسی کوثر فعل مجهول دانسته است یعنی روزی که به واسطه کثرت دشمن، امام حسین (ع) مغلوب شد (مجلسی، ۱۳۰۴، ج ۱۳۰۴: ۳۴۸-۳۴۹)

دهمین روز محرم الحرام سال ۶۱ هجری قمری، رخدادی بس مهم در سر زمین عراق به وقوع پیوست در آن سومین امام شیعیان به همراه یاران اندکش در برابر سپاه پر شمار عمر بن به نبرد پرداخته، به شهادت رسیدند (صافی، ۱۳۰۱ش: ۲۹)

و این حادثه جانگداز در سال ۶۱ هجری اتفاق افتاد (مفید، ۱۴۱۳ق، ج ۲: ۱۱۲) شیعیان جهان به مناسبت طولانی ترین و مفصل ترین عزاداری را هر ساله انجام می دهند (صفایی و سعیدی، ۱۳۹۳: ۱۵)

به دلیل مصائبی که بر امام حسین (ع) و خانواده ایشان وارد شده، شیعیان هر سال در روز عاشورا به عزاداری می پردازند (جعفری و همکاران، ۱۴۰۰: ۴۳)

### ج) اسد عاشورا

اسد عاشورا مراسم عزاداری امام حسین (ع) و یارانش در ماه مرداد در برخی مناطق شیعه نشین شبه قاره هند به همزمانی عاشورای سال ۶۱ هجری قمری با فصل تابستان که گرمترین ایام سال به حساب می آید، این مراسم برگزار می شود (حسرت، ۲۰۰۷م: ۹۸) هر سال در منطقه بلتستان از ابتدای و اول اسد (ماه شمسی) مطابق با یکم اگوست میلادی در طول و عرض این منطقه مراسم و مجالس عزاداری شروع می شود و این مراسم و مجالس تا دهم ماه اسد ادامه می یابد. در این عشره (از اول تا دهم اسد) مراسم عزاداری، همانند عاشورای قمری برگزار می گردد (موسوی، ۱۳۹۴ش: ۳۳)

### مراسم اسد عاشوراء

هر سال در منطقه بلتستان از ابتدای و اول اسد (ماه شمسی) مطابق با یکم اگوست میلادی در طول و عرض این منطقه مراسم و مجالس عزاداری شروع می شود و این مراسم و مجالس تا دهم ماه اسد ادامه می یابد. در این عشره (از اول تا دهم اسد) مراسم عزاداری، همانند عاشورای قمری برگزار می گردد و مرثی و مداحی به شأن و مصایب امام حسین (ع) و اصحاب و انصار آنحضرت خوانده می شود و سخنرانان و خطباء در شأن، مناقب، فضائل ائمه (ع) و مسائل روز می پردازند. بعضی از مداحان و سخنرانان از شهرهای مختلف پاکستان دعوت می شوند (سعیدی، ۱۴۰۰ش: ۲۳۰)

برای اینکه معلوم بشود که برای اولین بار اسد عاشوراء در منطقه بلتستان در چه تاریخ و زمانی برگزاری گردید، صاحب نظران و محققان دیدگاه‌های خودشان را بیان نمودند که در ذیل مطرح خواهد شد.

برای اولین بار در کدام منطقه بلتستان عاشورای اسد برگزار گردید؟

بر اساس شواهد تاریخی و روایات شفاهی نخستین بار مجالس عاشورای اسد در «کهرمنگ بیمه» مرکز فرمانروایان مقیون کهرمنگ برگزار شد.

سید محسن حسینی محقق معاصر کشمیری در کتاب تاریخ شیعیان کشمیر (بخش علما) می‌نویسد که ملا مهدی بحرینی از علما و مبلغین کشمیری نیمه دوم قرن دوازدهم هجری قمری، که به بلتستان هجرت نمود مؤسس مجالس عاشورای اسد در بلتستان بوده است (رضوی، ۱۳۹۴/۹/۱۳۹۴)

اجداد وی از بحرین جهت تبلیغ دین به کشمیر رفتند و چند تن از آنها به دست نواصب در کشمیر شهید گردیدند، ملا محمد رضا بحرینی برادر ملا مهدی نیز پس از برادرش به بلتستان هجرت کرد. مقبره ملا مهدی بحرینی جنب حسینیه تاریخی کهرمنگ بیمه قرار گرفته است، مردم کهرمنگ او را با نام «آخوند مهدی‌جو» می‌شناسند، مسجدی نیز بنام مسجد آخوند مهدی جو مشرف بر جاده بیمه، دیده می‌شود.

بنا به گفته مؤرخ و طبیب معاصر سید حسن شاه رضوی قبل از او میر سید علی رضوی یکی دیگر از علمای کشمیر که در نیمه اول قرن ۱۲ هـ. ق از کشمیر هجرت نموده بود نخستین حسینیه را در "شغرن کهرمنگ" تسیس نمود و حاکم محلی کهرمنگ میدان چوگان بازی خود را جهت تاسیس حسینیه وقف نمود.

مراسم ویژه عزاداری که با خواندن اشعاری به زبان فارسی و کشمیری و روش مخصوص عزاداری سنتی چندین صد ساله که توسط این مبلغین و با تشویق حاکم کهرمنگ آغاز گردیده بود تا کنون در این منطقه رواج دارد.

مترجمی از سوی حاکم کهرمنگ جهت ترجمه اشعار کشمیری گمارده شده بود، اخلاف وی هنوز هم وظیفه ترجمه را به عهده دارند.

در مجالس عاشورای اسد عده‌ای از علاقمندان به مجالس سنتی جهت شرکت در این مراسم ویژه از سایر مناطق بلتستان و حتی از شهرهای پاکستان به کهرمنگ می‌روند. مجالس عاشورای اسد سپس توسط حکام محلی در سایر مناطق بلتستان از جمله اسکردو نیز رواج یافتند.

حسینیه «کلان» اسکردو نخستین حسینیه اسکردو است که بعد از سقوط حکومت مقیون‌ها

در سال ۱۸۴۶م تاسیس گردید (حسین آبادی، ۲۰۰۴م، ۳۶)

گفته می‌شود قبل از آن عزاداری در دربار حکام و اماکن دیگر برگزار می‌گردید.

اسد عاشوراء از سال ۱۲۶۰ هجری قمری در بلتستان شروع شده است و تا حال حاضر ادامه پیدا کرده است. و برای اولین بار در منطقه کهرمنگ، اسد عاشوراء منعقد گردید. درباره ملا مهدی آمده است که وی از نوادگان شیخ محمد رضا بود و از پدرش ملا عبد العلی علوم دینی را فرا گرفت و از علوم حدیث آگاهی زیادی داشت. او کتابخانه ی بزرگی داشت که در آن صدها نسخه خطی کتاب نگهداری می‌شد (همدانی، ۱۹۸۰م: ۲۱۶) اما کتاب خانه ی قدیمی او در اختلافات بین فرقه ای شیعه و سنی در آتش سوخت. وی از این حائنه خلیلی غمگین شده وطن (کشمیر) را ترک کرد و به بلتستان رفت و در کهرمنگ سکونت کرد. سپس تا آخرین لحظات زندگی در همانجا به انجام وظیفه دینی پرداخت. او مجالس حسینی را در هر شهر و روستائی برگزار می‌کرد و در فصل تابستان بدلیل اینکه امام حسین علیه السلام در روزهای گرم کشته (شهید) شد، برنامه مجالس ده روزه را اجراء می‌کرد. او در بلتستان از دنیا رفت و در همانجا به خاک سپرده شد (متو، ۱۳۸۶ش: ۶۴)

تاریخ برگزاری اسد عاشوراء در بلتستان بطور دقیق ثبت نشده است و منبع دقیقی که بیانگر تاریخ اسد عاشورا باشد وجود ندارد اما مطمئنا اسد عاشورا در بلتستان پیشینه تاریخی خیلی قدیمی دارد (رئیس، ۱۳۹۴/۴/۲۳) برای اولین بار عزاداری سید الشهداء به مناسبت اسد عاشورا در منطقه خپلو توسط نوربخشی‌ها برگزار گردید (حسین آبادی، ۱۳۹۴/۳/۲۴) گرچه زمان دقیق شروع اسد عاشوراء در بلتستان، آگاهی ندارم، ولی وقتی که بچه بودم در منطقه کهرمنگ خاص اسد عاشورا برگزار می‌گشت. این نشان دهنده قدیمی بودن شروع این مراسم در بلتستان دارد (شعبانی، ۱۳۹۴/۴/۲۵)

بنده اطلاعات دقیق درباره زمان شروع برگزاری اسد عاشوراء در بلتستان ندارم ولی در زمان جد پدر بزرگوار ما این مراسم بااهتمام خاصی توسط ایشان برگزار می‌شده است. اما قدمت تاریخی این مراسم بیشتر می‌باشد. یعنی خیلی قدیمتر از زمان جد بزرگوار ما می‌باشد (موسوی، ۱۳۹۴/۴/۳۰) اسد عاشورا ۴۰۰ سال قدمت زمانی دارد (الهامی، ۱۳۹۴/۳/۱۲) در مصاحبه ای که با جناب شیخ متقی انجام گرفت ایشان در جواب زمان شروع برگزاری عزاداری اسد عاشوراء در منطقه شگر فرمودند: "در منطقه شگر در زمان پدر پدر بزرگ ما اسد عاشوراء برگزاری می‌گردید که این اشاره به این مطلب است که اسد عاشوراء قبل از پانصد سال در منطقه بلتستان رائج بوده است چون در طول چار پشت (نسل) در منطقه این مراسم عزاداری بوده است (متقی، ۱۳۹۴/۳/۱۰) برخی معتقدند که برای اولین بار که مردم بلتستان به دین اسلام روی

آورند و اسلام را به عنوان دین خود انتخاب نمودند. علماء و مبلغان برای اینکه معارف دین، قرآن و اهل بیت (ع) به مردم برسانند، از همان ابتداء مراسم مذهبی، از جمله اسد عاشوراء را در منطقه بلتستان منعقد نمودند (شاکری، ۱۳۹۴/۷/۱۵) چنانچه جناب پیر سید محمد شاه نورانی درباره اولین تاریخ برگزاری اسد در بلتستان می‌گویند: "تاریخ برگزاری اسد عاشوراء از زمانی شروع شده است که امیر کبیر سید علی همدانی (ره) (متوفی ۵۷۱۴ه) دل‌های اهالی بلتستان را به نور دین اسلام منور کرد، آنان را عاشقان ولایت و امامت هم ساختند" (تهگسوی، ۲۰۰۸: ۳۲) بعد از روشن شدن تاریخ برگزاری اسد عاشوراء در بلتستان اینک علل و عوامل برگزاری اسد عاشوراء را بیان می‌کنیم.

## الف. علل برگزاری اسد عاشوراء

### ۱. شرایط جغرافیای منطقه بلتستان

یکی از علل برگزاری اسد عاشوراء بخاطر صعب العبور بودن منطقه بلتستان است چون این منطقه کوهستانی است و رفت و آمد بین مناطق بلتستان و دیگر مناطق در زمان گذشته خیلی مشکل بود و فقط در چند ماه در سال رفت و آمد میان خود مناطق بلتستان و خارج از این منطقه امکان پذیر بود. نویسندگان و محققان درباره این علت می‌گویند:

این سوالی است که ذهن اکثر محققین را به خود جلب نموده است این است که علل و اسباب برگزاری این مراسم مقدس در بلتستان چیست؟ زیرا همه شیعیان بیشتر از یک عاشورا برگزار نمی‌کنند و احادیث ائمه هم ناظر به عاشورای قمری می‌باشد. هیچ مراسمی چه راجع به شهادت ائمه اطهار علیهم السلام باشد چه راجع به ولادت آنها براساس تاریخ شمسی برگزار نمی‌گردد پس چرا عاشورا دوبار در بلتستان هم براساس تاریخ شمسی و هم براساس قمری برگزار می‌گردد؟ در این باره حضرت آیت الله العظمی حسنین سؤال نمودیم و ایشان در جواب، می‌فرمایند:

"بنده اطلاع دقیق درباره علل برگزاری اسد عاشوراء در بلتستان ندارم. باتوجه به این که حادثه و واقعه عاشوراء در فصل گرم واقع شده است، اما عاشورا قمری بسا اوقات در فصل خیلی سرد می‌رسد و بخاطر سردسیر بودن این منطقه اسد عاشورا را براساس فصل نیز می‌گیرند چنانچه گفتیم خود حادثه عاشورا در فصلی خیلی گرم که اسد می‌باشد، اتفاق افتاد از این طریق آن حرارت هوا و تشنگی و سختی تحمل بیشتر قابل درک و فهم می‌باشد"

(شعبانی، ۱۳۹۴/۴/۲۵)

از حضرت آیت الله غلام عباس ریئسی درباره علل و عوامل برگزاری اسد عاشوراء سؤال کردیم ایشان در پاسخ به سؤال فرمودند: "مهمترین علت از علت‌های برگزاری مراسم اسد عاشورا در بلتستان، سردسیر بودن منطقه بلتستان بزرگترین دلیل برای برگزاری مراسم اسد عاشورا

می‌تواند باشد. ثانیاً در آن زمان منبری‌ها و روضه‌خوانان از منطقه کشمیر می‌آمدند و به علت مسدود شدن راه توسط برف امکان حضور برای آنها میسر نمی‌شد لذا اسد عاشورا را برگزار کردند تا این مراسم را مفصل‌تر و با شکوه‌تر بتوانند بگیرند و برای علمای کشمیر نیز امکان حضور فراهم گردد" (رئیس، ۱۳۹۴/۴/۲۳)

جناب سید حامد رضوی یکی از بزرگان بلتستان و استاد حوزه علمیه قم درباره علل برگزاری مراسم اسد عاشورا در بلتستان اظهار داشتند:

"که منطقه بلتستان جزء مناطق سرد سیر بحساب می‌آید، و در زمستان به علت زیادی برف راه‌ها بسته می‌شود بنابراین اولاً مردم نمی‌توانستند این مراسم را آن طوری که شائسته است و آن شکلی که دلشان می‌خواست؛ برگزار کنند. ایشان علاقه شدید مردم بلتستان به اهل بیت علیهم‌السلام، سردسیر و برفی بودن منطقه و عدم امکان حضور برای علمای کشمیر در ماه محرم را مهمترین دلایل برگزاری اسد عاشورا می‌دانند (موسوی، ۱۳۹۴/۴/۳۰) به خاطر عشق و محبت به خاندان عصمت و طهارت باعث شد که مردم ما این ایام را به عنوان ایام سوگواری ابا عبدالله الحسین علیه‌السلام مجالس عزاداری را برگزار نمایند؛ چنانچه قبلاً گذشت، علماء از منطقه کشمیر می‌آمدند و به خاطر مسدود شدن راه‌ها، علماء نمی‌توانستند در این ایام برای ایراد سخنرانی به منطقه بلتستان بیایند، مردم دل‌داده به اهل بیت (ع) این ایام را به عنوان قضاء به برپائی عزاداری می‌پرداختند (مفتی، ۱۳۹۴/۶/۱۳) در یک دوره ای ماه محرم در فصل زمستان آمد مردم عاشورا را به عنوان قضاء برگزار نموده‌اند و چند سال این رسم ادامه داشت. و زمانی هم که محرم در فصل بهار آمد و علماء کشمیر آمدند و راه ارتباطی میان بلتستان و کشمیر باز شد و علماء پیشنهاد دادند و گفتند ما باید دو محرم برگزار نماییم. یک در ایام مخصوص خود، و یکی در ایام اسد این طوری دو مراسم عزاداری در منطقه بلتستان برگزار شد. اسد عاشورا و عاشورای قمری، قبل از تقسیم هند و پاک « استقلال کشور پاکستان » در منطقه بلتستان معمول و برگزار می‌شده است. در زمان قدیم در منطقه بلتستان عالم و خطیب محلی وجود نداشتند، علماء و خطباء از (کهچول) کشمیر کنونی و کرگل و لداخ برای ایراد سخنرانی و خطابت به بلتستان دعوت می‌شدند و علماء و خطباء در ایام محرم به بلتستان می‌آمدند و در خود بلتستان (آخوندها، عالمانی که علم محدود دارند) حضور داشتند ولی علمای برجسته و خطیب توانا وجود نداشتند و ایام محرم و عزاداری در فصول مختلف می‌آمد و منطقه بلتستان بخاطر کوهستانی و صعب العبور بودن و همچنین بخاطر سرد بودن و برف و کولاک و بهمن و غیره، آمدن خطباء و علماء به منطقه بلتستان امکان پذیر نبود و در ایام زمستان راه ارتباطی بین بلتستان و (کهچول) کشمیر و کرگل و لداخ حدود شش ماه بسته می‌شد و مراسم عزاداری طبق سال‌های قمری برگزار نمی‌شد

و علماء و خطباء گفتند مراسم عزاداری و مجالس زمانی که راه‌ها باز می‌شود و رفت و آمد برای مبلغان امکان پذیر است برگزار بشود بدلیل این مسائل، مراسم عزاداری در ایام تابستان و اسد (گرمترین ایام سال که حدود بیست روز طول می‌کشد) برگزار می‌گردید و در زمان گذشته فقط شهر سرکردو مرکز بلتستان برگزار می‌گردید و اما در حال حاضر در تمام مناطق بلتستان مراسم عزاداری و مجالس منعقد و برگزار می‌گردد (مقدس، ۱۳۹۴/۷/۲۹). اسد عاشورا را راجه‌های بلتستان (حاکمان بلتستان) شروع کردند راجگان بلتستان برای مجالس از کشور هندوستان علماء را دعوت می‌کردند ولی برای چندین بار بخاطر برف و بهمن راه ارتباطی هندوستان با بلتستان بسته شد. بنا بر این در ایام تابستان که راه‌ها باز می‌شد و هوا گرم می‌شد مراسم عزاداری را بعنوان قضاء می‌گرفتند و این کار برای چند سال پشت سر هم اتفاق افتاد، بعد از آن در فصل تابستان علماء از کشمیر می‌آمدند. در چند سال عاشورا شمسی و قمری مصادف شد، علماء گفتند که این خوب شد که ما دوعاشورا برگزار خواهیم کرد، یکی اصل عاشورا (همان عاشورای قمری) و دوم اسد عاشورا، از این جهت اسد عاشورا به یک رسم و سنت تبدیل شد که مردم بلتستان در ایام تابستان مجالس عاشورا را برگزار نمایند.

اطلاعات دقیق درباره تاریخ برگزاری اسد عاشورا در دست نداریم ولی آنچه مشهور و معروف است اولین متولی اسد عاشورا در بلتستان حاکمان و راجگان بوده‌اند. ما عاشقان اهل بیت (ع) هستیم ولی اسد عاشورا واقعیت و سند خاصی ندارد در هر صورت ذکر اهل بیت (ع) حرام نیست و اسد عاشورا را از علماء و دوستان اهل بیت (ع) به ارث بردیم (مقدس، ۱۳۹۴/۷/۲۹).

درباره اسد عاشورا اطلاعات دقیق ندارم اما از طریق گذشتگان به ما رسیده تا امروز ادامه پیدا کرده است. اسد عاشورا یاد تشنگی امام (ع) است. در سال ۶۱ هجری قمری، حادثه عاشورا اتفاق افتاد در ماه اسد که در آن زمان با بیستم اکتبر مصادف بوده است. برگزاری مراسم سوگواری اباعبدالله حسین (ع) در اسد عاشورا هیچ ممنوعیتی ندارد و همه‌اش کار خیر است. حد اقل بیش از صد سال این مراسم در بلتستان برگزار گردیده است.

در منطقه ما اسد عاشورا را همانند عاشورای قمری برگزار می‌کنند یعنی مدت ده روز شیعیان به برگزاری مجالس امام حسین علیه السلام مشغول می‌شوند ولی در حال حاضر بخاطر کار و زندگی و مسائل دیگر، اسد عاشورا مجالس اسد فقط در پنج روز منعقد می‌گردد (صلاح الدین، ۱۳۹۴/۶/۲۰).

اسد عاشورا آن که در مناطق مختلف با ادب و احترام خاصی برگزار می‌گردد، یکی از علل آن شرایط اقلیمی باشد بخاطر اینکه شرایط اقلیمی و آب و هوا بر طبیعت تأثیر گذار است. لیکن در برخی مناطق با اهتمام ویژه ای منعقد می‌گردد. در برخی مناطق ده روز تمام در برخی مناطق پنج روز، در بعضی جاها سه روز و در برخی مناطق فقط یک روز اسد عاشورا برگزار می‌گردد. در هر صورت

در برگزاری اسد عاشورا اب و هوا دخالت داشته است چون در یک روز مشخص منعقد می‌گردد. واقعه دلخراش کربلا در محرم سال ۶۱ هجری قمری به وقوع پیوست. ماه‌های قمری دوره‌ای است یعنی ماه‌ها در طول سال جا بجا می‌شود گاهی ماه محرم در فصل زمستان و گاهی در فصل بهار و گاهی در فصل پاییز و تابستان می‌آید. اما ماه‌های سال شمسی دوره‌ای نیست بلکه در یکجا ساکت است و مشخص و معین می‌باشد. شهادت امام حسین علیه‌السلام و یاران با وفای آنحضرت (ع) در دهم محرم هجری قمری و دهم اسد از لحاظ شمسی بوده است. آن زمان هوا گرم بوده است و این را از حیث تاریخی بررسی کنیم؛ در نامه‌های کوفیان به امام حسین (ع) چنین چیزی دیده می‌شود، در یکی از نامه‌های کوفیان این عبارت وجود دارد امام علیه‌السلام فرمودند: میوه‌ها رسیده و هنگام چیدن آنها شده و خرماها سبز گردیده و زمین پر از گیاه شده است و سپاهی آماده در انتظار توست! پس بشتاب؟! (طبری، ۴: ۳۲۳) یعنی میوه‌ها رسیده است. در دین ما برخی از عبادات طبق سال شمسی است و به آن ارجاع داده شده است مانند نوروز و اعمال مخصوص آن (شمس الدین، ۱۳۹۴/۶/۹)

### علل برگزاری عاشورای اسد در بلتستان چه می‌باشد؟

پاسخ:

قمر رضا محقق معاصر نوشته است که علت اصلی برگزاری مراسم عاشورای اسد انگیزه اقلیمی دارد. این مجالس از کشمیر آغاز شده‌اند و کلا هوای منطقه کشمیر و بلتستان در بیشتر ماه‌های سال سرد با زمستان‌های یخبندان همراه می‌باشد، مردم این مناطق جهت تسهیل برگزاری مجالس عزاداری به فکر برگزاری آن طبق تقویم شمسی افتادند. از آن زمان در ماه اسد که مصادف با واقعه عاشورا از لحاظ تقویم شمسی می‌باشد مراسم عزاداری عاشورا برای دومین بار در سال برگزار می‌شود. در بعضی از مناطق بلتستان ده روز مجالس اسد برگزار می‌شوند و در برخی مناطق پنج روز، البته روز عاشورا عموماً در یک‌ماه اوت میلادی برگزار می‌شود. علاوه بر آن برگزاری مجالس استثنایی عاشورای اسد در بلتستان نتیجه عشق مفزط مردم آن به اهل بیت اطهار (ع) است. که مرهون تلاش‌های علما و مبلغین بوده است.

### ۲. درک بهتر تشنگی امام حسین علیه‌السلام

عقیده و عشق مردم بلتستان به خاندان عصمت و طهارت باعث شد این مراسم در منطقه بلتستان در گرمترین ایام سال برگزار گردد، پس یکی از عوامل و علل برگزاری این مراسم، خوش عقیدگی مردم این منطقه به خاندان پیامبر اکرم (ع) است. به خاطر یادبود تشنگی امام حسین علیه‌السلام و انصار و اصحاب با وفای ایشان، در دشت

کربلا در سال ۶۱ هجری قمری شیعیان بلتستان، در ایام اسد به سوگواری ابا عبد الله الحسین (ع) می‌پردازند. مردم بلتستان علاقه شدیدی نسبت به اهل بیت علیهم السلام دارند می‌خواهند با تمام قدرت به اهل بیت (ع) خدمت کنند و مراسم را باشکوه تمام برگزار کنند اما سرد سیر بودن این منطقه مانع از این امر می‌شد و نیز علمای کشمیر نمی‌توانستند حضور بهم برسانند بنابراین شروع به برگزاری عاشورا بر اساس فصل نمودند.

علت دیگر اینکه مردم بخاطر علاقه شدید به اهل بیت علیهم السلام سعی می‌کنند که همیشه بنام آنها مراسم برگزار کنند لذا هم در محرم و هم در اسد مراسم برگزار می‌کنند. یکی دیگر از علل برگزاری اسد عاشورا به عنوان یادبود تشنگی امام حسین علیه السلام و یاران باوفای که در دشت کربلا در آتش سوزان، با لب تشنه به سوی حق شافتند، می‌باشد.

اسد عاشورا از زبان شیخ عنایت ناصری: اسد یکی از ماه‌های رومی است که در وسط تابستان واقع است و مثل ماه اسلامی تغییر پیدا نمی‌کند مثل ماه‌های میلادی ثابت است. چون در بلتستان در یک برهه‌ای از زمان، رسومات اسلامی، آخوندهای محلی برای جلب افراد و اظهار آگاهی، کتب رومی مطالعه می‌کردند و تاریخ اسلامی را با تاریخ رومی مطابقت می‌کردند بهر حال تاریخ ایام و ماه و غیره را از کتب رومی پیدا می‌کردند و طبق این کتب تاریخ واقعه عاشورا عین وسط تابستان که اسد بوده، برای یاد بود آن تاریخ دلخراش چند روز ذکر مصیبت و مجالس منعقد می‌کردند تا مردم احساس سختی گرمای تابستان و صبر و شکیبائی اهل بیت امام حسین علیه السلام بچشاند (ناصری، ۱۳۹۴/۴/۲۱)

### ۳. شرایط اقتصادی مردم بلتستان

در منطقه بلتستان رسم این است که وقتی کسی از دنیا می‌رود برای اهل محل غذا می‌دهند و این رسم در حال حاضر هم وجود دارد. در زمان گذشته وضع مالی مردم مساعد نبود و با فقر و تنگدستی زندگی می‌کردند، از طرف دیگر به خاطر اینکه در آمد مردم به کشاورزی بستگی داشت، و از طریق کشاورزی و دامداری مردم زندگی خود را می‌چرخاند، ساکنان این مرزبوم محصولات کشاورزی خود را در فصل پاییز جمع و جور می‌کردند وقتی فصل بهار از راه می‌رسید مواد غذایی مانند جو و گندم تمام می‌شد اگر در چنین ایامی ماه محرم می‌آمد برای مردم خیلی سخت بود غذا دادن و تبرکات فراهم نمودن، و شیعیان راضی نمی‌شدند که برای رفتگان خود غذا پخش کنند ولی برای امام حسین (ع) چیزی ندهند. غذایی که بلتی‌ها به عنوان تبرک در مراسم عزاداری می‌دهند (مارزن) است یعنی آرد را به آب جوش با هم میزنند وقتی این پخته شد آن را بیرون می‌آورند و در یک سینی گذاشته می‌شود و با روغن حیوانی و یا نباتی مخلوط می‌کنند و می‌خورند. در زمان قدیم وسائل روشنائی هم نبود و با روغن نباتی و نفت چراغها را روشن می‌کردند، در

مساجد و حسینیه ها هم همین چراغها مورد استفاده قرار می گرفت، از این لحاظ هم مردم شدیداً برای برگزاری سوگواری ابا عبد الله حسین علیه السلام به نفت و روغن نیاز داشت و بهترین فرصت برای برگزاری پر شکوه محرم همان ایام تابستان بود که همه چیز دسترس مردم بود و می توانستند مراسم و مجالس پر شکوهی برای امام حسین (ع) و یاران با وفایش بگیرند از این طریق مردم بلتستان علاوه بر عاشورای قمری که هر سال در طول و عرض این منطقه برگزار می گردد، مجالس اسد عاشورا را در گرمترین ایام سال که همان ایام اسد می باشد که حدوداً بیست روز طول می کشد، برگزار می کنند (فخر الدین، ۱۳۹۴/۷/۲۷)

دوران گذشته مردم بخاطر عدم دستیابی به امکانات، فقط چند روز ذکر امام حسین (ع) می کردند، در برخی مناطق فقط یک مرثیه خوانده و مجلس به پایان می رسانند، در طول تاریخ و با گذشت زمان مردم به وسائل و امکانات دست پیدا کردند، تعداد ایام سوگواری امام (ع) بیشتر شد. از طرف دیگر در بلتستان، شیعیان با کمبودی علماء و ذاکرین روبرو بودند که این مشکل هم با گذشت زمان برطرف شد. با تبلیغ علماء و اضافه شدن اطلاعات مردم درباره عزاداری و هدف قیام امام (ع) و بالا رفتن سطح اطلاعات شیعیان، برخی شیعیان تمام ده روز را به سوگواری ابا عبد الله پرداختند. در گوشه و کنار کشور (پاکستان) با روش های مختلف منعقد می گردد.

به عقیده برخی از بزرگان یکی از عوامل برگزاری اسد عاشوراء در بلتستان بخاطر ناداری مردم این منطقه بود که اینها دوست نداشتند مراسم عزاداری سید الشهداء به طور کم رنگ برگزار گردد، چون در زمان گذشته مردم بخاطر نبود امکانات، تنگ دست بودند و از حیث اقتصادی در فقر و فاقه زندگی می کردند، چون ماه محرم در فصل زمستان می آمد دست مردم خالی بود بدلیل اینکه بیشتر، زندگی مردم به کشاورزی و زارعت بستگی داشت لذا در ایام اسد که همه امکانات فراهم بود، عاشوراء را به عنوان قضاء گرفتند (مفتی، ۱۳۹۴/۶/۱۳)

#### ۴. برآوردن شدن حوائج مردم در مراسم اسد عاشورا

برخی معتقدند که اسد عاشوراء از زمانی شروع شد که دختر حاکم خیلو (دومین شهرستان بلتستان که به شهرستان گانچه مشهور و معروف می باشد) مریض شد راجه خیلو «حاکم خیلو» نذر می کند که اگر وضع دخترم خوب شود هر سال مراسم عزاداری منعقد و برگزار نماید و دختر حاکم خیلو بهبود و خوب شد از آن زمان تاکنون این رسم «برگزاری مراسم عزاداری در ایام اسد» در بلتستان معمول و مرسوم شده است ولی این حرف و قول واقعیت ندارد (موسوی، ۲۳۹۴/۷/۲۳)

بلکه در منطقه خیلو رسم این طوری بوده که هر وقت سخنران برای مجالس پیدا می شد و نذورات بین مردم و دوستان اهل بیت (ع) نوبتی بود و بدون علماء و خطباء برگزار نمی کردند و منتظر آمدن خطباء و علماء می بودند و هر وقت خطیب و عالم دینی پیدا می شد می گفتند نذورات

«تبرکات» بیارید و نوبت هر کس بود تبرکات می‌آوردند و علماء فقط از مناطق کشمیر و کرگل و لداخ می‌آمدند و آمدن علماء و خطباء به منطقه بلتستان فقط در تابستان امکان‌پذیر بود و عاشورای حسینی (ع) که بزرگترین مراسم شیعیان است در ایام تابستان برگزار می‌گردید از آن زمان این رسم در طول زمان ادامه یافته است.

علت آن را این‌طور بیان شده که در منطقه خپلو یک بیماری واگیر (وبا) سراسر منطقه را فرا گرفت و مردم نذر سوال کردند که اگر این بیماری رفع بشود به عنوان نذر، مراسم سوگواری برای امام حسین علیه السلام می‌گیریم و از قضاء بیماری وبا دفع شد و از بین رفت، در سال‌های بعد مردم در همین ایام مراسم عزاداری را برگزار نمودند از این طریق اسد عاشوراء به عنوان یک رسم ادامه پیدا کرد که تا هنوز باقی مانده است.

در یک سال علماء بناء بر مصلحتی، بر این اتفاق نظر شدند که امسال اسد عاشوراء برگزار نشود و برگزاری اسد عاشوراء را تعطیل اعلام کردند، از قضاء بیماری وبا، سراسر منطقه را فراگرفت و مردم به وحشت افتادند و دوباره مراسم اسد عاشوراء برگزار نمودند (شگری، ۱۳۹۴/۷/۲۳)

یکی از دلایل برگزاری مراسم اسد عاشوراء در بلتستان، بخاطر برآوردن شدن نذر و حاجت مردم بود که در یک سال یک بیماری واگیر (وبا) سراسر منطقه بلتستان را فراگرفت و بسیاری از مردم جان خود را از دادند، علماء و روحانیون منطقه گفتند برای دفع چنین بلائی، مراسم سوگواری امام حسین علیه السلام برگزار کنیم و طبق نذر مراسم عزاداری برگزار شد و بحول و قوه الهی بیماری وبا از بین رفت، از آن زمان تاکنون این رسم و سنت باقی مانده است؛ یکی از مراسمی که اختصاص به بلتستان دارد مراسم عزاداری اسد عاشورا است. که در تابستان این مراسم در سطح بلتستان برگزار میشود و ده روز مردم مانند ایام محرم سوگواری میکنند.

نسبت به برگزاری این مراسم موافقین و مخالفینی دارد که هر کدام ادله خاص خودش را دارد ولی ما در این صدد نیستیم که ادله طرفین را موشکافی کنیم.

در این گزارش چند سطر نسبت به برگزاری عزاداری اسد عاشورا در منطقه روندو خواهیم نوشت و برای این امر نیاز به گزارش اجمالی دارد

اما اینکه چرا این مراسم برگزار میشوند؟

موافقین چند علت می‌آورند.

در سال ۶۱ قمری عاشورا در همین تاریخ در اوج تابستان واقع شده بوده و به یاد آن ایام این را برگزار می‌نمایند.

در قدیم ایام مرض واگیرداری در برخی مناطق شیوع پیدا کرد و مردم ده روز عزاداری را نذر

کردند و همان تا بحال باقی مانده است و حتی گسترش یافته است. چون در قدیم ایام مبلغین از راه کشمیر به بلتستان می آمدند و بخاطر نداشتن راه منتظر آب شدن برف می ماندند و بعد از باز شدن راهها کوهها را عبور کرده به بلتستان می آمدند و عزاداری برگزار می نمودند و این رسم تا بحال باقی مانده است. چون سخنرانان از اوج گرما می گفتند و برای مردم این القاء شد که همین ایام بوده و غافل از این که آن عراق بوده و این بلتستان و همین درک گرما باعث شده که مردم در این ایام عزاداری کنند (حکیمی، ۱۳۹۴/۵/۱۴)



**نتیجه:**

در این مقاله به نتایج زیر رسیدیم:

۱. عشق و علاقه شیعیان بلتستان به خاندان عترت و طهارت در جهان تشیع همانند ندارد.
  ۲. اسد عاشوراء حد اقل قبل از ۵۰۰ سال در بلتستان برگزار می‌گردید.
  ۳. در منطقه بلتستان علاوه بر عاشوراء قمری، عاشوراء شمسی برگزار می‌شود به این علل:
    - (الف) صعب العبور بودن منطقه و راه ارتباطی و شرایط اقلیمی؛
    - (ب) به یادبود تشنگی امام حسین علیه السلام و یاران با وفای آنحضرت(ع) در دشت کربلا، در سال ۶۱ هجری؛
    - (ج) برآورده شدن حاجت مردم به برکت برگزاری مراسم عزاداری در چنین ایامی؛
    - (د) فقر و تندستی مردم در ایام قدیم.
- و این مراسم در اکثر مناطق بلتستان برگزار می‌گردد.



## منابع و مأخذ

۱. تهگسوی، سید بشارت حسین (۲۰۱۵م)، نوربخشیون مین اسد عاشوراء، (عاشورا در نوربخشی‌ها) سفیر روحانیت.
۲. حسرت، محمد حسن (۲۰۰۷م) بلتستان تهذیب و ثقافت، ناشر، بلتستان بک دپو ایند پبلیکیشنز، نیا بازار سکر دو.
۳. حسین آبادی محمد یوسف (۲۰۰۹م) تاریخ بلتستان، بلتستان بک دپو، سکر دو، چاپ دوم، ۲۰۰۹م.
۴. دوغلات، میرزا محمد حیدر (۱۳۷۷ش) ناشر، مرکز نشر میراث مکتوب، تهران.
۵. سعیدی، فرمان علی (۱۴۰۰ش) تاریخ تشیع و عوامل گسترش آن در گلگت، بلتستان، دار التهذیب، قم، چاپ اول.
۶. سهروردی، غلام حسن (۱۹۹۲م) تاریخ بلتستان، ناشر، ویری ناگ پبلیشرز، میرپور، آزاد کشمیر.
۷. شوشتری، قاضی نور الله (۱۳۸۷ش) مجالس المؤمنین، ج ۱، رسول جعفریان، اطلس شیعه، ناشر: انتشارات سازمان نیروهای مسلح، چاپ اول.
۸. عارفی، محمد اکرم (۱۳۸۵ش) شیعیان پاکستان، چاپ و صحافی اسوه، قم، چاپ اول.
۹. لکهنوی، مولوی حشمت الله خان (۱۹۷۷م) تاریخ جمون، ویری ناگ پبلیشرز، میرپور، آزاد کشمیر.
۱۰. متو، غلام محمد (۱۳۸۶ش) تاریخ تشیع در کشمیر (از آغاز تا دوره معاصر)؛ پایان نامه، کارشناسی ارشد، تاریخ اسلام، جامعه المصطفی العالمیه.
۱۱. طبری، ابن جریر (۱۸۸۹م) تاریخ الطبری، منشورات مؤسسته الاعلمی للمطبوعات بیروت.
۱۲. ابن درید، محمد بن حسن (۱۹۸۷م) جمهرة اللغة، بیروت، دار العلم للمالین.
۱۳. صفایی، مهوش و محمد حسن سعیدی (۱۳۸۴ش)، عاشورا، در دائره المعارف تشیع، ج ۱۱، نشر شهید سعید محبی، چاپ اول.
۱۴. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ ق) بحار الأنوار، ج ۹۸، بیروت، دار إحياء التراث العربی، چاپ دوم
۱۵. موسوی، سید علی (۱۳۹۴ش) نگاهی به دو عاشورا شمسی و قمری در بلتستان، مجتمع آموزش عالی عالی امام خمینی<sup>(ه)</sup>، پایان نامه کارشناسی، رشته ادیان و مذاهب، ۱۳۹۴ش.

۱۶. مفید، محمد بن محمد (۱۳۹۹ق) الارشاد، بیروت، مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
  ۱۷. جعفری، علی اکبر و همکاران (۱۴۰۰)، بازتاب مراسم عزاداری امام حسین (ع) و عاشورا در آثار سیاحان اروپایی در ایران عصر صفوی، مطالعات تاریخی جهان اسلام، شماره ۲۰، سال نهم، زمستان، ص ۴۳.
  ۱۸. صافی، حامد (۱۴۰۱) بررسی روایت روز عاشورا در مناقب آل ابی طالب شهر آشوب براساس نظریه فزون متنیت ژنت، سخن تاریخ، شماره ۳۸، سال ۱۶، تابستان، ص ۲۹.
- شخصیت‌های سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و دینی  
که با آنها مصاحبه انجام گرفته است
۱. مصاحبه با مشتاق حسین حکیمی، دانشجو دکترای جامعه المصطفی العالمیه (ص)، اسد عاشورا در روندو. ۱۱/۱۰/۱۳۹۴، قم ایران.
  ۲. مصاحبه با آقای صابری شگری، استاد حوزه علمیه علوم اسلامی کراچی، مدیر مؤسسه علوم اسلامی و امام جماعت مسجد محمدی کراچی پاکستان، ۲۸/۷/۱۳۹۴.
  ۳. مصاحبه با آیت الله العظمی شیخ حسنین، از منطقه کهرمنگ بلتستان، ۲۵/۴/۱۳۹۴، قم ایران.
  ۴. مصاحبه با پروفیسور حشمت کمال الهامی، شاعر، ادیب، نویسنده و رئیس گروه زبان اردو دانشکده سکر دو (دگری کالج سکر دو) ۱۱ شوال ۱۴۳۶ هـ.
  ۵. مصاحبه با حجة الاسلام والمسلمین آقای سید حامد الموسوی، استاد حوزه، از مرکز سکر دو، ۳۰/۴/۱۳۹۴، قم ایران.
  ۶. مصاحبه با حجت الاسلام آقای غلام عباس رئیسی، استاد حوزه، از منطقه چنداه بلتستان، در تاریخ ۲۳/ ۴/۱۳۹۴، قم ایران.
  ۷. مصاحبه با حجت الاسلام سید حیدر موسوی فرزند مرحوم حجت الاسلام سید علی موسوی، مقیم لاهور، رئیس مدرسه، فاضل قم، خطیب، ۲۸/۰۹ / ۱۳۹۴.
  ۸. مصاحبه با حجت الاسلام سید مصطفی موسوی فاضل حوزه علمیه قم و مدرس جامعه القبازردیه سکر دو، از منطقه روندو، ۱۲ شوال، ۱۴۳۶ هـ.
  ۹. مصاحبه با حجت الاسلام شیخ حسن صلاح الدین از منطقه تجوس گمبه سکر دو بلتستان مقیم کراچی، نویسنده، مدیر مدرسه و مدرس و از فارغ تحصیل حوزه علمیه نجف اشرف، ۲۳/۰۷/۱۳۹۴، کراچی.
  ۱۰. مصاحبه با حجت الاسلام شیخ حسن فخر الدین نجفی، از منطقه کواردو، محقق،

- مصنف و مبلغ، ۲۷/ ۷ /۱۳۹۴، کراچی از طریق تلفن.
۱۱. مصاحبه با حجت الاسلام شیخ عباس موحدی، از منطقه خپلو بلتستان مقیم کراچی و فارغ تحصیل حوزه علمیه قم، ۲۷/ ۷ /۱۳۹۴.
  ۱۲. مصاحبه با حجت الاسلام شیخ علی توحیدی، حقوقدان و وکیل، مدیر مدرسه النجف سکردو، نویسنده و فاضل قم و تحلیلگر و کارشناس مسائل بلتستان، قم ایران، ۲۵/۱۳۹۴/۴/
  ۱۳. مصاحبه با حجت الاسلام شیخ عنایت علی ناصری برالدو، محقق، مبلغ و فاضل قم، ۲۵/۱۰/۱۳۹۴.
  ۱۴. مصاحبه با حجت الاسلام شیخ فدا حسین وزیر زاده، از منطقه شگر مقیم کراچی و رئیس مدرسه امام حسین(ع) فاندیشن کراچی، ۳۰/۷/ ۱۳۹۴.
  ۱۵. مصاحبه با حجت الاسلام شیخ قاسم مؤمنی، سخنران و خطیب مرکز سکردو سکیمدان، یکی از طلاب حوزه قم، ۲۷/۷/۱۳۹۴.
  ۱۶. مصاحبه با حجت الاسلام شیخ مهدی از منطقه منتهوکها، کهرمنگ بلتستان، مدرس بنیاد محمدیه مهدی آباد، ۲۹/۷/۱۳۹۴.
  ۱۷. مصاحبه با حجت الاسلام غلام محمد شاکری، فعال اجتماعی و فرهنگی، یکی از طلاب حوزه علمیه قم، ۲۲ / ۰۸ / ۱۳۹۴.
  ۱۸. مصاحبه با حجت الاسلام محمد حسن متقی از منطقه شگر مقیم کراچی، فاضل حوزه علمیه قم و نجف، ۱۰/۹/ ۱۳۹۴.
  ۱۹. مصاحبه با حجت الاسلام و المسلمین شیخ سجاد حسین، فاضل حوزه علمیه قم و مدرس جامعه النجف سکردو و ایشان از منطقه خپلو می باشد. تاریخ مصاحبه، ۱۵ رمضان المبارک ۱۳۳۶ ه ق.
  ۲۰. مصاحبه با حجت الاسلام و المسلمین شیخ محمد حسن جعفری امام جمعه و جماعت شهرستان سکردو و رهبر شیعیان بلتستان، ۳۰-۲۰۱۵-۰۷.
  ۲۱. مصاحبه با حجت الاسلام و المسلمین شیخ محمد حسن سروری رئیس آموزش بنیاد محمدیه پاکستان «محمدیه ترست پاکستان» و مدرس و فاضل قم، ۱۵ رمضان المبارک.
  ۲۲. مصاحبه با حجت السلام شیخ محمود حیدری از منطقه کهرمنگ بلتستان، محقق، دانشجوی دکترای فقه و معارف اسلامی در حوزه علمیه قم.
  ۲۳. مصاحبه با حسن حسرت از مرکز سکردو، نویسنده، محقق و مؤرخ، نقاد و رئیس اسبق

- منطقه ای دانشگاه مجازی علامه اقبال ، ۲۶/۰۸/۱۳۹۴ .
۲۴. مصاحبه با سید محمد رضوی، مدیر سابق رادیو اردوی پرومترزی، صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران و کارشناس منطقه بلتستان، ۱۴/۹/۱۳۹۴ .
۲۵. مصاحبه با فرمان علی سعیدی، مدیر مسئول مجله پیام عاشوراء، ۱۲/۸/۱۳۹۴ .
۲۶. مصاحبه با وزیر حامد حسین شگری، ریاست منطقه ای المصطفی نالج سیستم بلتستان، ۲۳/۷/۱۳۹۴ .
۲۷. مصاحبه با یوسف حسین آبادی، محقق، نویسنده و کارشناس مسائل بلتستان، تاریخ ۳۰/۷/۱۳۹۴ .
۲۸. مصاحبه با مظاهر الحسینین، نوری، اسدعاشورای امام حسین (علیه السلام) در منطقه گلاب پور و وزیرپورشگر

